ARCHIVU
pentru filologia si istoria.

Nr. XVIII. 15. Septembre 1868.

(XXVII.)

SISTEM'A ORTOGRAFICA.

III. Una limba.

Strainii, cari nu ne voliescu bene-le, si bucurosu ne defaima si lucrarile cele bune sub ore-care pretestu speciosu ci falsu, ne imputa, noue, romaniloru, literatiloru: cà sub stématu de perfectiunare, ne corumpemu limb'a, — fiendu cà nu scriemu, cumu vorbesce poporulu, sî cà poporulu nu intielege limb'a moderna a' scrietoriloru romani.

E bene, se intrebàmu pre acesti benevolîtori sinceri ai nostri, cumu intielege, de esemplu, sasulu satenu, care nu a invetiatu la scola, pre pop'a loru, cându le predica in limb'a lui Schiller sî Göthe? Au nu predica chiaru sî in Sabiniu in tote domenece-le dupa a miedia-di sasesce pentru sierbitórie-le de sasu, cari in a-ante de a miedia-dî nu potu merge la predica, sî de aru sî merge, nu o aru intielege, pentru cà se predica nemtiesce?

Asia e si cu limb'a magiara moderna, carea in decenia-le mai dein coce atât'a s'a formatu sî straformatu, in câtu nu mai semena cu cea dein Aprobate - Compilate, si poporulu neinvetiatu, care la magiari e intru unu numeru mai mare de câtu la sasi, inca nu pote se intielega, de câtu prea pucinu, dein ceea ce aude grainduse in limb'a magiara moderna.

Dar' nece cà se pote almentrea. Poporulu a formatu limbele, sî le formeza panà astadi, — ci nu le conserbeza, nu le scí, nu le pote conserbá. Conserbarea se face, si se pote face, numai in literatura, in scrisoria, sî prein invetiati. Vorb'a e trecutoria, sî e calculata numai pentru presente, pentru momentu. Er' pentru venitoriu, numai liter'a pote se o fipseze, sî fipsanduo se o conserbe.

Ce-ne mai vorbesce astadi limb'a lui Homeru, a' lui Cicerone, a' lui Davidu? Nemenea, seau numai celi ce o au invetiatu in scola, nu in casa, dein gramateca, nu dein conversatiune. Chiaru sî limb'a lui Dante, nu se mai vorbesce, nece macaru in Toscan'a patri'a ei, cumu o scrie Dante, nece in Rom'a, nece aliurea, cá limb'a poporului, ci numai cá limb'a celoru ce o au invetiatu in scola, sî dein gramateca.

Pre asta cale a plecatu sî limb'a romanesca. Ce-ne scie, cându s'a inceputu? Ce-ne scie, prein câte fasi a trecutu, panà ce a ajunsu la epoç'a, dein care avemu monumente remasa in scrisu? Sî ce-ne scie, prein câte straformari va mai trece sî de acumu in a-ante, sî unde va ajunge mai in urma?

Aste tote, nu le scimu, nece le potemu scí. Inse atât'a potemu scí, cà-ci o vedemu cu ochii: cumu cà limb'a romanesca inca si-a avutu, sî si va mai avé stramutarile sale, si de vremu, potemu dîce: si coruptiunile sale, cari pre incetu se totu continua, cá si in tote lucrure-le de pre lume.

Ce se faca dar' romanii, literatii loru? Se o lasa se stagneze in statu quo, — in coruptiunile sale? Sî numai romanulu se fia atâtu de indolente, nepasatoriu de limb'a sa natiunale?

Deca vremu inse, se ne aparàmu in câtu-va limb'a de progresulu straformatiuniloru lente, ci continue, — deca vomu, se ne o conserbàmu celu pucinu in formele istorice, ce ne au remasu panà acumu, mai bune, — deca vomu, cá se deregemu (nu se corumpemu), pre câtu este in potenti'a nostra, ceea ce a stricatu cursulu seculeloru si a rosu dentele tempului, tempus edax rerum, nu ne remane alt'a, de câtu se o adunàmu, se o cernemu, si se o conserbàmu.

Se o adunàmu dein tote ânghietia-le romanimei. sî dein tote monumente-le, ce ne au mai remasu, — pentru cá se ne cunoscemu sarací'a seau avutí'a, pierderea seau castigulu; si se o depunemu in depositoriulu celu mare alu natiuniloru, ce-i dîcu omenii Dictiunariu.

Se o cernemu, in materia si forma, alegundu grâulu dein pleva, formele bune dein cele rele,

originarie dein secundarie, — pentru cari inca este unu anumitu locu, ce-i dicu Gramateca.

Se o conserbamu, in ce e mai bunu, lapedandu-ne cu abnegatiune seriosa de idiotismi sî de provincialismii nostri, câtu de scumpi se ne fia ânemei nostre, si imbracisiandu formele corecte, scrierea gramaticale corecta, in literatura, sî de acì pre incetu, pre câtu vomu poté, si in usulu cotidianu.

Asia facundu vomu avé una limba, nu mai multe limbe seau dialecte, celu pucinu in literatura, si atunci si liusoretatea ortografica ne va fí cu multu mai mare, de cumu o semtîmu astadi, imparechiandu si desbinandu limb'a.

Ast'a facandu, vomu face ce nu au facutu parentii nostri, — vomu face ceea, ce cere dela noi demnetatea natiunale, de care suntemu detori cu totii a fí zelosi, pietatea catrà strabunii nostri, cari ne o au conserbatu pre câtu au potutu, sî apretiuirea scumpei ereditati, antice si gloriose, ce amu ereditatu dela eli.

Ast'a facundu, vomu face lucrulu celu mai ratiunale, ce se pote face in acestu obiectu, — ceea ce au facutu, si facu panà astadi, tote natiunile mai betrane, seau câte au apucatu in a-antea nostra.

Er' de nu vomu face, seau de vomu totu amená de adi pre mane, forà de a mai ajunge acea dî de mâne, lucrulu dein ce mai multu se va ingreuiá si mai tare. Si in urma, posteritatea, de va avé mai multu zelu cá noi, inca nu forte ne va laudare.

Inca si la a. 1862, in Discursulu rostitu in Adunarea generale a' Asociatiunei trne *), conchisemu cu aceste cuvente: „Cointielegere, apropiare, si atragere suntu de lipsa, spre a incepe, si a continuá opulu perfectiunarei natiunali a' limbei romanesci; — er' imparechiarea, discordi'a, si prurituln de a se destinge cu ceva nou, nu va se duca nece una data, de câtu la restornarea si celoru ce se afla standu pre pietiore, er' nu la redicarea celoru cadiute.

„Dè cerulu, cá precumu toti suntemu de unu sange, toti ne amu indulcitu la senulu mamei nostre cu acelesi dulci cuvente, si toti ne suntemu frati, — ori câtu ne despartu muntii si vàli-le, — asia totu numai un'a se fimu, cu una limba, si una literatura. Si deca romanulu pre altu campu e taliatu in bucati, si purcede pre càli diferite, une ori cu totulu contrarie, dar' celu pucinu in literatura, in pasii catrà cultura, numai unu corpu si unu sufletu se fia. Atunci ori ce despartîri politice, sociali, si religiose, ne voru taliá de catrà una-l'alta, dar' spiretulu natiunei, si geniulu romanu, si-voru tende aripe-le sale spre toti filii lui Traianu, sií va tiené legati intru legature-le pacei, fratietatei, si unitatei natiunali.

Totu cu aceeasi ocasiune avusem onore a recomendá:

1) Se se adune una biblioteca de cartile vechie romanesci, tiparite si manuscrise, dein tempure-le cele mai vechia, panà catrà a. 1700, pre câtu s'ar' poté mai completa si forà defecte, cu spesele Asociatiunei, si in depositulu ei. La care fapta aru fí de a se rogá, se concurra tota natiunea romana dein tote provincie-le, fiendu cà interesulu inca e generale a toturoru romaniloru de a posiedé una atare biblioteca.

2) Se se denumesca una comisiune lenga acea biblioteca, care anume se se ocupe cu esploatarea acelei bibliotece si altoru monumente, adunandu materiale pentru unu dictionariu romanu, basatu pre testimonia dein scrietori romani, si pre câtu s'ar' poté mai completu.

Ci aceste recomendatiuni remasera forà efectu, de sîsi aflara ore-care echo in comisiunea bugetului dela acea adunare.

Formele gramatece si ortografice vechie mai corecte suntu adunate, sperezu cà mai tote, in Principie-le de limba si de scriptura. Er' catalogulu cuventetoru mai vechia, rare seau uitate, suntu reserbate unui Glosariu romanescu, care forà indoiela inca nu va poté fí completu, de va sî esî la lumina, dein causa, cà multe dein monumentele vechia deintru acea epoca, seau ne lipsescu inca cu totulu, seau multe deintru inse suntu defectuosa *).

In urma, cá unu pasu dein celi mai de frunte, si mai securi catrà unitatea seau unificarea limbei, e corectiunea pronunciarei rele, care forte multu impiedeca si corectiunea ortografiei.

Pentru cà, de si pronunciarea corecta si buna, cumu amu scrisu in Elementele de limb'a romana **),

---

*) Vedi Actele adunarei generali dela Brasiovu 1862, pag. 126 seq.

*) Vedi Principia, pag. 400 not. 3. **) Vedi acolo §. XLV, pag. 94.

se tiene numai de usulu dein viatia, sî asia e pusa a fora de terminii gramatecei, de ora ce inse prea multa influentia are pronunci'a asupr'a scrierei, forte se cuvene ale aduce in armonia: pronunci'a cu ortografi'a, si a departá, pre câtu se pote, tote vitia-le de pronunciare; pentru cà dedandu-ne a graí bene si a pronunciá corectu, mai liusioru ne dedàmu a sî scrie bene sî corectu.

Atari vitia, de esemplu, cá se ne restringemu numai la unele in acestu locu, suntu:

a) Cà E sî I pre multe locure se pronuncia cá ъ si ж dupa cosunatórie-le siueratória: c, z si џ, precumu: съмнȣ, шъдȣ, zъȣ, џъсȣ, — сжнгȣрȣ, шж, zжкȣ, џже; si amu audîtu pre unii, cari mi-se pareau, cà intru adensu pronuncia asia, inca si preuti cantandu S. Liturgia si pronunciandu reu si acele cuvente, cari in cartile baserecesci suntu bene scrisa. Bucurescenii inse intru ast'a parte suntu demni de tota laud'a, nu numai domnele, ci sî barbatii.

b) Cà unele cosunatorie, si anume mutele: B, P, M, V, F, pre unele locure, mai alesu in Trani'a, Ungari'a si unele parti a le Moldovei, se pronuncia schimbate, de câte ori urmeza unu I dupa ele, si adese ori intru una forma, ce nece nu se pote scrie, precumu: ghine in locu de bene; cheptu in locu de pieptu; nieu (cá ital. gneu) in locu de mieu; germe in locu de vierme; hieru in locu de fieru, — macaru cà unele dein acestea se paru forte antice, fiendu cà ocurru si in dialectulu macedo-romanu, pr. ghine, cheptu, nieu.

Erore este si din cuntra, dupa parerea nostra, a lasá a fora pre I dupa aceste cosunatorie, si a scrie numai: peptu, meu, feru, de si latinii clasici asia scriu; pentru cà dupa natur'a limbei romanesci, mutele labiali suntu aspre, si de acea muta pre vocali-le moli, si alesu pre E, in vocali aspre, si asia pre E in Ъ, deca vocalea mole nu are aprope alta vocala mole, cá razimu, pr. in betranu, pecatu, mesura, veru, fètu; vedi Elem. de l. r. p. 11 sub b.

c) Cà altele, si anume, mutele dentali: d, t, n, se pronuncia moliate, si candu urmeza numai unu E, cá si cumu aru scrie: ghe, che, nie (ital. gne), pr. ghesu in locu de desu, me chemu in locu de me temu, gnebunu in locu de nebunu.

Altii dein cuntra, si dupa aceste cosunatorie pronuncia pre E cá Ъ, pr. dà in locu de D E, chiaru si in Romani'a: dà doue ori, in locu de: de doue ori. Care pronuncia in unele cuvente e generale pretotendenea, precumu in: dà-una-di, in locu de: de-una-di; in daràptu seau in daràtu, in locu de: in deretu seau inderetru, lat. in-de-retro; tatiune in locu de tetiune, etc.

d) Falsa e si pronunci'a diftongiloru ea si oa, candu trecu in ia si ua, mai cá doue vocali distinte, pr. miare, fiare; muarte, fuarte etc. dein care vitiu apoi s'a latîtu si pronunci'a siade, siapte, siarpe; in locu de: miere, fiere, morte, forte, siede, siepte, sierpe, cumu se cuvene a se pronunciá, si in adeveru pre unele locure se sî pronuncie.

(XXVIII.)

DIPLOME MILITARIE ROMANE.

X.

Diplom'a lui Adrianu
Dein 22. Mart. 129 dupa Chr., 822 u. c.

Pagin'a I. dein afora a).

Scriptur'a I.

Lin. 1. *Imp. Caesar Divi Traiani Parthici f. Divi*
2. *Nervae nepos Traianus Hadrianus aug.*
3. *Pontif. max. trib. potest. XIII. Cos. III. P. P.*
4. *Equitib. et peditib. qui militavere in ala et.*
5. *vexillation. equit. Illyricor. et coh. IIII. quae*
6. *appellant. I. Hispanor. et I. Hispanor. Veteran.*
7. *et II. Flav. Numidar. et II. Flav. Bessor. et III. Gal-*
8. *lor. et sunt in Dacia inferiore sub Plautio*
9. *Caesiano quin. et vicen. pluribusve stipen-*
10. *dis emeritis dimissis honesta missio-*
11. *ne quorum nomina subscripta sunt*
12. *ipsis liberis posterisque eorum civita-*
13. *tem dedit et conubium cum uxoribus*
14. *quas tunc habuissent cum est civitas iis*
15. *data aut siqui caelibes essent cum iis quas*
16. *postea duxissent dumtaxat singuli*
17. *singulas a. d. XI. k. April.*
18. *P. Juventio Celso II. Q. Julio Balbo Cos.*
19. *Vexillatio equitum Ilyricor.*
20. *Ex gregale*
21. *Eupatori Eumeni e Sabastopol.*
22. *et Eupatori f. eius et Eupatori f. eius*
23. *et Eumeno fil. eius et Thrasoni fil. eius*
24. *Philopatrae fil. eius*
25. *Descriptum et recognitum ex tabula*
26. *aenea quae fixa est Romae in muro post*
27. *templum divi Aug. ad Minervan.*

Pagina II., dein la-intru a).

Scriptur'a II.

Lin. 1. *Imp. Caes. Divi Traiani Parthici f. divi Nerv.*
2. *nepos Traianus Hadrianus Aug. Pont.*

3. max. Trib. pot. XIII. Cos. III. P. P.
4. Eq. et ped. qui mil. in al. et vexill. eq. Illyr. et coh.
5. IIII. quae app. I. Hisp. et I. Hisp.—et II. F—
6. Num. et II. Fl. Bess. et III. Gallor. et sunt
7. in Dacia imferiore et sub P—ut. Caesian.
8. quin. et vicen. p — ve s —— im — hon.
9. miss. quor. nomina s — rip. sunt —
10. post. eor. civitat. —— — ——— uxor.
11. quas tunc habui —— ivit. iis dat. — aut si
12. cae — se — dux. dum tax —

Pagin'a III, dein la-intru b).

Lin. *1. — li singulas — d. XI. k. Apr.*
2. P. Juventio Celso II. Julio Balbo Cos.
3. vex. equit. Illyricor.
4. Ex gregal.
5. Eupatori Eumeni e Sebastopol.
6. et Eupatori f. eius et Eupatori f. eius.
7. et Eumeno fil. eius et Thrasoni fil eius
8. et Philopatrae fil. eias.

Pagin'a IV, din afora b).

Lin. *1. L. Vibi Vibiani*
2. Q. Lolli Festi
3. L. Pulli Daphni
4. L. Equiti Gemelli
5. L. Pulli Anthi
6. Ti. Claudi Menandr.
7. C. Vettieni Hermetis.

Care inca nu are lipsa de trascriptiune, fiendu intru asemenea formata dupa formulariulu cunoscutu.

XI.

Diplom'a se aflà in Romani'a, si pre candu o publicà J. Arneth, erá in posesiunea principelui Ghica in Bucuresci, dela fratele caruia o capetase intru una litografia impreuna cu litografiele altoru anticitati, si in specie vasa, aflate totu in tier'a romanesca. Astadi unde si la cene se afla, nu scimu. Vedi si mai susu sub II in catalogulu diplomeloru aflate la nr. 9, c).

Insemnatatea ei este, cà s'a aflatu in provinci'a, unde erá statiunata vexilatiunea calaretiloru Ilirici, dein care erá si donatariulu Eupatoru Eumene, cu tote cà patri'a acestuia nu erá Iliriculu, ci Crimea si anume Sebastopolea; de unde se cunosce, cà denumirile legiuniloru, aleloru etc. nu erá rigorosa, dupa nationalitate ci dupa partea mai mare, de almentrea inca numele lui si a fililoru sei arata invederatu, cà erá grecu seau grecitu.

Deintru ins'a se scie inca, cà in Daci'a de diosu, seau Romani'a de acumu, sub Adrianu erau statiunate in garnisona:

1. Una aripa de calareti Ilirici, si —
2. cinci cohorti pedestre, adeca:
   a) I. Hispanorum.
   b) II. Hispanorum veteranorum.
   c) II. Flavia Numidarum.
   d) II. Flavia Bessorum, si —
   e) III. Gallorum.

Dein cari, anumitu pre cele de sub a), d) si e) le aflàmu statiunate si sub Traianu in Daci'a; vedi mai susu sub VI. Noue suntu arep'a Illyricorum si cohortile de sub b) si c).

Consulii suntu cunoscuti dein fastii consulari si alte documente.

In câtu pentru prefectulu Plautiu Cesianu, fameli'a lui erá adeveratu numai plebcia, inse gloriosa, dein cari au esîtu mai multi barbati mari, pre cumu se cunosce dein numii acestei famelie pre tempulu republicei. De acestia s'au aflatu trei de auru in Trni'a, astadi in cabinetulu imperatescu dein Viena, er' aliurea nu. Mai in a-ante sub Vespasianu unu Ti. Plautiu Silvanu fusese Legatu si Propretore in Moesia, si altu M. Plautiu Silvanu in Illyricu, precumu arata inscriptiunile la Gruteru si Orelli (nr. 622 si 750). Incuscrita cu fameli'a Cesaria, in urma fù alesa intre patricii, precumu se vede dein inscriptiunea nr. 723 la Orelli. Conumele Caesianu, fost'a in asta famelia, nou seau vechiu, nu ne este cunoscutu; celi alalti Plauti, amentiti in inscriptiuni, au alte conume, precumu Silvanu, Pulcher, etc.

Inscriptiunea nr. 750 la Orelli (Gruteru pag. CDLIII), cea mai notabile intre tote, suna asia:

„Ti Plautio M. f. — Silvano Aeliano, Pontif. Sodal. Aug. III. vir. AAA. FF. Q. Ti. Caesaris Legat. Leg. V. in Germania, Pr. Urb., Legato et Comiti Claud. Caesaris in Britannia, Consuli, Procos. Asiae, Legat. Propraet. Moesiae, in qua plura quam centum mill. ex numero Transdanuvianor. ad praestanda tributa cum cojugib. ac liberis et principib. aut regibus suis transduxit; motum orientem Sarmatarum compressit, quamvis parte magna exercitus ad expeditionem in Armeniam missiset, ignotos ante aut infensos P. R. reges signa romana adoraturos in ripam, quam tuebatur, perduxit; regibus Bastarnarum et Rhoxolanorum filios, Dacorum fratrem, captos aut hostibus ereptos remisit; ab aliquis eorum obsides accepit, per quem pacem provinciae et confirmavit et protulit; Scytharum quoque regem a Chersonensi, quae est ultra Borusthenem, obsidione

sumoto, primus ex ea provincia magno tritici modo annonam P. R. adlevavit; hunc legatum in Hispaniam ad praefectur. urbis remissum senatus in praefectura triumphalibus ornamentis honoravit, auctore Imp. Caesare Augusto Vespasiano verbis ex oratione eius q. i. s. s. MOESIAE ita praefuit, ut non debuerit in me differri honor triumphalium eius ornamentorum, nisi quod latior ei contigit mora titulus praefecto urbis. Hunc in eadem praefectura urbis Imp. Caesar Aug. Vespasianus iterum Cos. fecit."

Adrianu, urmatoriulu lui Traianu, in administratiune nu a fostu asia de mare cá Traianu, meriteza inse a se numerá intre celi mai insemnati imperatori. La inceputulu domnirei sale parasì Armeni'a, sisi retrase ostile dein coce de Eufrate; aceeasi vrendu a face si cu Daci'a, numai amicii l'au impiedecatu, dar' stricà puntile minunate depre Dunare si Eufrate, pentru cá se impiedece invasiunea barbariloru preste riure-le, cei incongiurau imperiulu. Nemica destinse pre Adrianu in asia mesura, cá dorirea de a vedé tote in persona, dein care causa calatorì prein totu imperiulu seu, adese ori pre diosu si cu capulu descoperitu. Calatorie-le lui prein Greci'a, Egiptu, Afric'a, Arabi'a, Asi'a, Bithinia, Capadoci'a, Cilici'a, Daci'a, Gali'a, Germani'a, Spani'a, Nicomedi'a, Noricu, Parthi'a, Phrygi'a, Rhaeti'a, Sicili'a, Siri'a, Thraci'a, suntu documentate prein monetele panà astadi aflate. Cá mare amicu alu naturei, elu se suì pre muntii celi mai inalti, precumu pre muntele Aetn'a in Sicili'a, pentru a vedé resarirea sorelui.

Elu avù cele mai mari merite pentru arti si scientie, de sì-i placea mai multu, ce e colosale si curiosu, decâtu ce e genuinu, despre care panà astadi marturescu pentru densulu, monumente cá moles Hadriani in Rom'a, villa Hadriana dein Tivoli, si numii lui celi manunati de fromosi.

XII.

Diplom'a lui Antoniu Piu.

Dein a. 157 dupa Chr.; 910 u. c.

Aflatu mai in coce, dupa publicarea opului Arnethianu, dein care amu estrasu cele de panà acì, inse numai in fragmente, la a. 1851 in tienutulu cetatei Zsupa dein banatu comitatului Carasiului.

Noi o adaugemu aici, pentru cà s'a aflatu pre pamentulu Dacicu, si se referesce afora de tota indoiela la Daci'a vechia, precumu au demustratu barbati versati in atare materia: J. Arneth, si G. Henzen, caror'a si noi le urmàmu, dupa cumu o au edatu in Inscriptiunile romane, continuate de G. Henzen t. III. in Turicu 1856, pag. 376 nr. 6858; insemnandu, cà cele cu antiqua suntu adausa dein coniectura de aceliasi editori.

Testulu.

Dein pag. II. dein la-intru a).

Lin. *1.* Imp. Caes. divi Hadriani f. *Divi Traiani Par-*
2. thici nep. divi Nervae pron. *ep. T. Aelius Ha-*
3. drianus Antoninus aug. *Pius Pont. max.*
4. tr. pot. XX. imp. *II. Cos. IIII. P. P.*
5. Equitib. et peditib. qui *milit. in alis III. quae*
6. appel. I. c. r. et I. his*panor. Compagon. et I.*
7. aug. Ituraeorum, *et coh. XI. Vindelicor. ∞ et*
8. I. — et I. fl. *Commagenor. et I.*
9. — et I. — et I. *Ubior. et Thracum sag.*
10. et I. — et I. *Gallor. Dacicor. et I. aug.*
11. Ituraeor. sag. et pedit. *sing. Brittannic.*
12. et sunt in Dacia *sub Statio Prisco*
13. quin. et vicen. plurib. ve stip*end. emerit. dimissis*
14. honesta missione quor. *nomin. subscripta*

Dein pag. I. dein afora a).

15. *sunt civitat. romanam*
16. *qui eorum non haberent dedit et conubium cum uxorib. quas tunc habuissent*
17. *cum est civitas is data aut cum is quas postea duxiss. dumtaxat singuli s. idib. Dec.*
18. *Q. Canusio Praenestino C. Lusio Sparso Cos.*
19. *coh. I. Vindelicor. ∞ cui praeest*
20. *I. Versinius Aper Hispell.*
21. *Ex pedite*
22. *Barsimso Calisthenis f. Caes.*
23. *Descript. et recognit. ex tabula acnea quae fixa est*
24. *Romae in Capitolio post aedem Jovis. O. M.*
25. *in basi Q. Marci Regis Pr.*

Dein pag IV, dein afora b).

Lin. *1.* M. Servili *Getae*
2. L. Pulli *Chresimi*
3. M. Sextili *Jasi*
4. Ti Juli *Felicis*
5. C. Juli *Urbani*
6. C. Pomponi *Statiani*
7. P. Acili *Prisci.*

Nota, la testu. Numele aripeloru si cohortiloru suntu suplenite dein Diplom'a Traiana II, dein a. 110 (vedi nr. trecutu), unde multe dein cele de aici ocurru, mai multe inse nu s'au potutu supleni.

Noue suntu:

1. Al'a hispanorum Compagonum, carea aliurea nu ocurre, nece se scie, de unde s'a numitu.

2. Coh. XI. Vindelicorum.
3. — I. Ubiorum.
4. — I. Thracum sagittariarum.
5. — Gallorum Dacicorum.
6. Pedestri Britanici.

Ubii erau unu poporu germanicu, de cari multe scriu C. Iuliu Cesare, Tacitu etc. si anume Pliniu ist. nat. l. IV c. XVII: Inde Ubii, colonia Agrippinensis; astadi Coloni'a, nemtiesce Cöln, mai de multu: Oppidum Ubiorum, unde Agripin'a fili'a lui Germanicu si soci'a lui Claudiu a dusu coloni'a romana, carea dupa ca s'a si numitu, precumu scrie Tacitu l. XII c. XXVII.*)

Una cohorte de a Ubiiloru se aflá si in Moesi'a de diosu, de care se face amentire in inscriptiunea nr. 5150 la Orelli.

De insemnatu este si cohortea Galiloru Dacica, adeca a' Galiloru asiediati cá colonisti in Daci'a, cari prein urmare se vedu a fí fostu dein antani'a colonisare si in mare numeru, er' aliurea nu se amentescu.

Consulii Q. Canusiu Praenestinu, si C. Lusiu Sparsu, panà la publicarea acestei diplome erau necunoscuti, substituti pentru a. 157 dupa Chr.

Er' cà diplom'a in adeveru e dein acestu anu, 157, si pentru soldati dein Daci'a, se adeveresce de acolo, cà si alte monumente arata, cà Statiu Priscu a fostu legatu in Daci'a si anume sub Antoninu, precumu inscriptiunea la Orelli nr. 5480, in care anume se dîce: LEG. AVG. PROV. DACIAE. LEG. XIII. G. P. F. adeca: Legato Augustali Provinciae Daciae Legionis XIII. Geminae piae felicis, carea se scie, cà dela Traianu incependu a statiunatu in Daci'a, — si inscriptiunea Orelliana nr. 5481, aflata la Slatn'a in Trni'a, care asia suna: I. O. M. ‖ PRO. SA ‖ LVTE ‖ IMP. CAES. ‖ t. AEL. HAD. ‖ ANTONIN. ‖ AVG. PII. P. P. ‖ STATIVS ‖ PRISCVS ‖ LEG. EIVS PR. PR.

Dein asta legatiune fù promotu la demnitatea Consulare pentru a. 159, precumu se scie dein fastii consulari; deci la 1. Ian. 159 cautà se fia in Rom'a, si de acea in 13 Dec. 158 nu potea fí in Daci'a; urmeza dar', cà a fostu in a. 157.

La lin. 20: in originale se afla I VERSINIVS, care pote fí: L. seau P. seau I, VERGINIVS.

La lin. 22. Numele BAR-SIMSO apriatu arata, cà donatariulu a fostu de natiune semitica, si cà cetatea Caesarea, de unde erá, se intielege Caesarea Ituraeae, desi erá inscrisu in coh. Vindeliciloru, pre unu si in diplom'a de sub nr. IX vediumu, pre unu Sebastopolitanu inscrisu in arep'a calaretiloru dein Iliricu. Pre Iturei iamu vediutu si in diplom'a II. a' lui Traianu dein nr. trecutu.

Numele marturiloru suntu suplenite dein alta diploma, la I. Arneth nr. X., unde mai tote cestea de aici ocurru, inse mai bene coserbate.

*) Vedi Cellarii notitia orbis ant. t. I. pag. 326 seqq.

XXX.

DIPLOM'A ANDREIANA, dein a. 1224.

Intre documentele, ce adeverescu esistenti'a natiunei romane pre terenulu Dacici antice in centrulu ei in tempure-le mai vechia, — dupa inscriptiunea patrafirului dela munastirea Stanesci, — loculu mai de aprope se cuvene diplomei Andreiane dein a. 1224, date cumu se scie natiunei sasesci dein Trani'a, pre carea panà astadi suntu basate tote derepture-le teritoriali si municipali ale aceleiasi natiuni, nu numai pre fundulu asia numitu regiu, ci si in tote apertinentie-le lui ce le a mai castigatu dupa aceea natiunea sasesca.

De asta diploma, cá de charta magna a natiunei sasesci, suntu plene tote actele, tractatele, scrierile, inca si poesie-le, ce s'au scrisu si compusu ore-candu pre campulu literaturei, jurisprodentiei, diplomatiei, legislatiunei, si fictiunei poetice, cu respectu la natiunea sasesca.

Ea s'a si publicatu forte de multe ori, in testulu originale, latinu, si in versiuni alesu nemtiesci, si s'a comentatu de multi in totu si in parte, asia câtu ea neindoitu se pote considerá cá unu documentu de notorietate publica si comune.

Schlözer, in colectiunea sa pentru istori'a nemtiloru in Trnia *), in partea III, carea tracteza numai de asta diploma, la pag. 516 seq. enumera tote editiunile ei de pana atunci, 14 la numeru, cari este bene ale cunosce, fiendu cà unele suntu forte rare; asia —

1. La L. Toppeltinu (Töppelt), in Origines et occasus Transsylvanorum, edit. I. in Lugdunu (Lyon) 1667, 8—o (in edit. de Vien'a dein a. 1762, ce o avemu a mâna la pag. 16 seqq.);

*) Kritische Sammlungen zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen, Göttingen, 1795, 8—o.

inse cu unele varianti, pentru cari bietulu autoriu a patitu multa nevolia; vedi la Schlözer loc. cit. pag. 537 not. 5, si Gál pag. 73 not. b).

2. La G. Haner, in historia ecclesiarum transilv., Francof. 1694, 12—o; dupa Topeltinu.

3. La I. Szegedi, in Andreas II. Saxonum in Trnia libertatis assertor, Jaurin. 1751. 8—o; erasi dupa Topeltinu.

4. La G. Pray, in Annales regum Ungriae, Viennae, 1764, fol; tom. I. p. 227 seq.; totu dupa Topeltinu.

5. La Schwarz, in Recensio critica, Rinteln, 1766, 4—o, dupa Topeltinu, inse cu refutatiuni.

6. La Lennep, in Codex probationum, Marb. 1768, 4—o; dupa Schwarz.

7. La I. Benkö, in Trnia t. I. p. 439 seqq. dein Topeltinu cu scaimbari dupa Val. Frank.

8. La Steph. Katona, in historia critica, Pesth, 1779 seqq. 8—o, t. V., p. 455 seqq. dupa Topeltinu si Szegedi.

9—14. La unii autori nemtiesci, mai toti anonimi, afora de nr. 13. I. C. Eder de initiis juribusque primaevis Saxonum Tnorum, Viennae, 1792, 4—o.

Dela Schlözer incoce inca s'a edatu mai de multe ori, dein cari noi nu memoràmu de câtu Steph. Endlicher Rerum hungaricarum monumenta Arpadiana, Sangalli, 1849, 8—o, pag. 420 seqq., si Diplomatoriulu Trnicu *), pag. 28 seqq. nr. XXVIII; pentru cele alalte inviandu totu aicia la Regeste pag. XXVI seq. nr. 88.

Cu totea astea, pentru romani ea se pote considerá mai cá necunoscuta, pentru cà nu scimu, deca vre-unu scrietoriu romanu o a publicatu in origine seau in versiune romana, de si multi deintre romani s'au provocatu la acestu momentosu documentu.

De acea noi inca ne amu determinatu alu publicá aici, chiaru si in casulu candu amu scí positivu, cà l'a mai publicatu si altu ce-ne-va deintre ai nostri, pentru cà e unu documentu istoricu chiaru de specialitatea foliei acesteia.

Avendu noi a mâna in bibliotec'a propria mai multe dein editiunile mai susu amentite, precumu Topeltinu, Pray, Benkö, Endlicher, etc., dupa cari amu poté selu publicàmu, noi inse ne alesemu pre Schlözer in a-antea altor'a, pentru comentariulu, ce ia adausu, pre care-lu vomu si urmá strinsu, adaugundu si una versiune romana, si note prea pucine pentru angustimea spatiului.

*) Urkundenbuch zur Geschichte Siebenbürgens, von G. D. Teutsch, und Fr. Firnhaber, Wien, 1857, 8—o; in Fontes verum austriacarum, sect. II. tom. XVI.

In nomine S. Trinitatis et individuae Unitatis.

Andreas, dei gratia, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriaeque rex, in perpetuum.

Sicut ad regalem pertinet dignitatem, superborum contumaciam potenter opprimere; sic etiam regiam decet benignitatem, oppressiones humilium misericorditer sublevare, et fidelium metiri famulatum, et unicuique secundum propria merita retributionis gratiam impertiri.

Accedentes igitur fideles hospites *) nostri Theutonici ultrasilvani universi **) ad pedes maiestatis nostrae humiliter nobis conquerentes, sua questione suppliciter nobis monstraverunt, quod penitus a sua libertate, qua vocati ***) fuerant a piissimo rege Geysa avo nostro ****), excidissent,

In numele S. Treimi, si nedespartîtei Unimi.

Andreiu, dein grati'a D. dieesca, regele Ungariei, Dalmatiei, Croatiei, Ramei, Serbiei, Galiciei, si Lodomeriei, pentru totu deun'a.

Precumu de demnetatea regale se tiene, dein poteri a infrange nesupunerea celoru mareti, asia se cuvene si indurarei regesci a liusiorá cu indurare apesarile celoru umiliti, si a mesurá servitiulu credentiosiloru, si asia a impartî fiacaruia gratî'a resplatirei dupa merite-le lui.

Deci venindu credentiosii ospetii nostri Teutonici de preste paduri cu totii la pietiore-le maiestatei nostre, umilitu plangunduse in a-antea nostra, in plansori'a loru prea plecatu ne au aratatu, cumu cu totulu aru fí cadiutu dein libertatea loru, cu carea fusese chiamati de prea cuviosulu mosiulu

*) La Topeltinu lipsesce cuventulu hospites. **) Schlözer afla dificultate in cuventulu universi.
) Topeltinu are donati, in locu de vocati; puntulu de certa. *) Se intielege Geysa II, intre anii 1141—1161. De acest'a se intielege, si ce scrie Gregoriu Cardinale intre epistolele papei Inocentiu III, la a. 1189, despre desiertulu (desertum), ce l'a donatu Flandreniloru.

nisi super eos maiestas regia oculos solitae pietatis nostrae aperiret; unde prae nimia paupertatis inopia nullum maiestati regiae servitium poterant impertiri.

Nos igitur, justis eorum querimoniis aures solitae pietatis inclinantes, ad praesentium posterorumque notitiam volumus devenire, quod nos, antecessorum nostrorum piis vestigiis inhaerentes, pietatis moti visceribus, pristinam eis reddidimus libertatem. ita tamen, quod universus populus, incipiens a Varas iisque in Boralth, cum terra Siculorum terrae Sebus, et terra Daraus, unus sit populus, et sub uno judice censeantur, omnibus comitatibus, praeter Cibiniensem, cessantibus radicitus.

Comes vero quicumque fuerit Cibiniensis, nullum praesumat statuere in praedictis comitatibus, nisi sit infra eos residens, et ipsum populi eligant, qui melius videbitur expedire. nec etiam in comitatu Cibiniensi aliquis audeat comparare *) pecunia.

Ad lucrum vero nostrae camerae, quingentas marcas argenti dare teneantur annuatim.

Nullum praedialem vel quemlibet alium, volumus, infra terminos eorundem positum, ab hac excludi redditione, nisi qui super hoc gaudeat privilegio speciali.

Hoc etiam eisdem concedimus, quod pecunia, quam nobis solvere tenebuntur seu dinoscuntur, cum nullo alio pondere, nisi cum marca argentea, quam piissimae recordationis pater noster Bela eisdem constituit, videlicet quintum dimidium fertonem Cibiniensis ponderis, cum Coloniensi denario, ne discrepent in statera, solvere teneantur.

Nunciis vero, quos regia maiestas ad dictam pecuniam colligendam statuerit, singulis diebus, quibus ibidem moram fecerint, tres lottones pro eorum expensis solvere, non recusent.

Milites vero quingenti infra regnum ad regis expeditionem servire deputentur: extra regnum centum, si rex in propria persona fuerit.

Si vero extra regnum iobagionem miserit, sive in adjutorium amici sui, sive in propriis negotiis: quinquaginta tantummodo milites mittere teneantur.

nostru regele Geis'a, deca maiestatea regesca nu siar' fí deschisu spre eli ochii indurariloru nostre indatinate; de unde pentru prea marea lipsa de saracia nu poteau face nece unu servitiu maiestatei nostre.

Noi dar', plecandu urechiele cu indatinata indurare la dereptele loru plansori, volîmu la cunoscienti'a celoru de acumu si a celoru fietori se venia, cà noi, calcandu pre urmele cuviosiloru nostri predecesori, misicati de cea mai intima induratate, leamu redatu libertatea de mai in a-ante. inse asia, cá totu poporulu, incependu de la Orastia, panà la Barotu, cu tier'a Seculiloru de la Sebesiu, si tier'a Darotiu, se fie unu poporu, si subtu unu jude se se socotesca, incetandu tote comitatele, afora de alu Sabiniului, cu totulu.

Er' ori care va fí comitele Sabinianu, se nu cuteze a pune pre nemenea in dîsa-le comitate, deca nu va fí siediendu intre eli, si pre elu popora-le selu alega, care se va paré a fí mai de folosu, dar' nece in comitatulu Sabiniului nemenea se nu cuteze a cumpará *) cu bani.

Er' in castigulu camerei nostre se fia detori a dá 500 de marce de argentu pre anu.

Nece unu posesoriu, seau ori ce-ne altulu, care se afla intre terminii acelor'a, nu vomu se fia scutiti de acea dare, de nu cumuva va avé privilegiu speciale pentru acest'a.

Inca si acea le concedemu, cá banii, ce voru fí si suntu datori a ne platí noue, cu nece una alta cumpana se nu fia detori a o platí de câtu cu marc'a de argentu, carea le o a asiediatu loru prea cuviosulu parentele nostru Bela, adeca $4\frac{1}{2}$ fertaria dupa cumpan'a Sabiniana, cu denariulu de Coloni'a, se nu diferesca in cumpana.

Er' soliloru, pre carii maiestatea regesca-i va pune se colega banii, pre fia-care dî pre câtu tempu voru petrece acolo, voru fí detori a platí pentru spesele loru câte trei loti, forà pregetare.

Er' soldati pentru ostirea regelui in la-intrulu tierei se se dè 500; er' afora de tiera, 100, deca regele va fí de facia in persona.

Er' deca afora dein tiera va tramite pre unu iobagiu, seau intru ajutoriulu vre unui amicu alu seu, seau in afacerile proprie, numai 50 de soldati se fia detori a tramite.

---

*) In locu de cumparare, altii voru a scrie: conpare abate bani, seau cambiare a scaimbá.

Nec regi ultra praefatum numerum postulare liceat, nec ipsi etiam mittere teneantur.

Sacerdotes vero suos libere eligant, et electos repraesentent, et ipsis decimas persolvant, et de omni jure ecclesiastico secundum antiquam consuetudinem eis respondeant.

Volumus, et etiam firmiter praecipimus, quatenus ipsos nullus judicet, nisi nos vel comes Cibiniensis, quem nos eis loco et tempore constituemus.

Si vero coram quocunque judice remanserint, tantummodo judicium consuetudinarium reddere teneantur.

Nec eos etiam aliquis ad praesentiam nostram citare praesumat, nisi causa coram suo judice non possit terminari.

Praeter vero supra dicta, silvam Blacorum et Bissenorum cum aquis, usus communes exercendo cum praedictis scilicet Blacis et Bissenis*), eisdem contulimus, ut praefata gaudentes libertate, nulli inde servire teneantur.

Insuper eisdem concessimus, quod unicum sigillum habeant, quod apud nos et magnates nostros evidenter cognoscatur.

Si vero aliquis eorum aliquem convenire voluerit, in causa pecuniali, coram judice non possit uti testibus, nisi personis infra terminos eorum constitutis: ipsos ab omni jurisdictione penitus eximentes.

Salesque minutos, secundum antiquam libertatem, circa festum beati Georgii octo diebus, circa festum beati regis Stephani octo, et circa festum beati Martini similiter octo diebus, omnibus libere recipiendos concedentes.

Item praeter supra dicta eisdem concedimus, quod nullus tributariorum, nec ascendendo nec descendendo, praesumat impedire eos.

Silvam vero cum omnibus appendiciis suis, et aquarum usus cum suis meatibus, quae ad solius regis spectant donationem, omnibus tam pauperibus quam divitibus libere concedimus exercendos.

Volumus etiam, et regia auctoritate praecipimus, ut nullus de jobagionibus nostris villam vel praedium aliquod a regia maiestate audeat postulare, si vero aliquis postulaverit, indulta eis libertate a Nobis, contradicant.

Dar' nece regelui se fia liertatu a cere preste acelu numeru, nece eli se fia detori a tramite.

Er' pre preutii loru se sîi alega liberu, si pre alesi sei arate, si se le platesca decime, si se le dè respunsu dein totu dereptulu baserecescu dupa datin'a vechia.

Volîmu si inca tare demandàmu, cá nemenea pre eli se nui judece, decatu noi, seau comitele dein Sabiniu pre care noi dupa tempu si locu-lu vomu pune.

Er' deca in a-antea ori carui jude voru remané, numai judecata indatinata se fia detori a dá.

Nece se cuteze ce-ne-va ai citá in a-antea nostra, forà numai deca caus'a nu s'ar' poté terminá in a-antea judelui loru.

Afora de aceste mai susu dîsa, acelor'asi le amu datu padurea Romaniloru si Birseniloru cu apele, avendu usu comune cu mai susu numitii adeca Romani si Birseni, pentru cá bucuranduse de libertatea mai susu dîsa, nemenui de aceea, se nu fia detori a sierbi.

Preste acestea acelor'a amu concesu, cá se aiba unu singuru sigilu, care la noi si la magnatii nostri se se cunosca invederatu.

Er' deca cene va ar' vrè se liè pre care-va dein eli la procesu, in vre-una causa pecuniaria in a-antea judelui se nu pota aduce marturi, de câtu persone locuitorie intre eli; scutindui pre eli de ori ce jurisdictiune cu totulu.

Si concedendu-le toturoru, cá sare menunta, dupa vechi'a libertate, se pota scote liberu, pre la S. Giorgiu in câte 8 dîle, pre la S. Stefanu regele erasi in câte 8, si pre la diu'a S.lui Martinu asemenea in câte 8 dîle.

Erasi afora de cele mai susu dîsa concedemu acelor'asi, cá nece unu perceptoriu de dare, nece venindu nece ducunduse se nu cuteze ai impiedecá.

Er' padurea cu tote apertenentie-le ei, si usulu apeloru cu tote cursure-le loru, cari se tienu de donatiunea a singuru regelui, le concedemu totororu, atâtu saraciloru câtu si avutiloru, liberu se le folosesca.

Volîmu inca, si cu autoritate regesca demandàmu, cá nemenea dein iobagii nostrii se nu cuteze a cere dela maiestatea regia vre unu satu seau mosia; er' deca ar' cere careva, le concedemu facultate de a contradîce.

*) De Blaci si Biseni mai in diosu in not'a finale. Locu clasicu pentru românii dein fundulu regiu, ve chimea si derepturi-le loru. Schlözer la loc. cit. sub Biseni intielege pre Pecenegi.

Statuimus insuper dictis fidelibus, ut cum ad expeditionem ad ipsos nos venire contigerit, tres descensus tantum solvere ad nostros usus teneantur.

Si vero vayvoda ad regalem utilitatem ad ipsos, vel per terram ipsorum, transmittitur, duos descensus, unum in introitu et unum in exitu, solvere non recusent.

Adjicimus etiam supra dictis libertatibus praedictorum, quod mercatores eorum, ubicunque voluerint in regno nostro, libere et sine tributo vadant et revertantur, efficaciter jus suum regiae serenitatis intuitu prosequentes.

Omnia etiam fora eorum inter ipsos sine tributis praecipimus observari.

Ut autem haec, quae ante dicta sunt, firma et inconcussa permaneant in posterum, praesentem paginam duplicis sigilli nostri munimine fecimus roborari.

Datum anno ab incarnatione Domini M. CC.XXIIII, Regni autem nostri anno vicesimo primo.

Mai incolo despunemu numitiloru credentiosi, cá, candu s'ar' templá se venimu la eli in espeditiune, numai trei descaleture se fia detori a platí in usulu nostru.

Er' deca Voda pentru utilitatea regale se va tramite la eli, seau pre in tier'a loru, se nusi pregete a platí doue descalecari, un'a la intratu si alt'a la esîtu.

Mai adaugemu la mai susu dise-le libertati ale mai susu numitiloru, cá negotiatorii loru, ori unde voru volî in regatulu nostru, se merga si se se intorca libere si forà dare, urmandusi cu efectu dereptulu loru cu respectu la serenitatea regesca.

Inca si tote piatie-le loru intre eli forà dàri, demandàmu a se tiené.

Er' pentru cá acestea, ce s'au dîsu mai susu, se remania tari si neclatite, facut'amu a se intarí acesta folia cu punerea sigilului duplecatu alu nostru.

Datu in anulu, dela nascerea Domnului 1224, er' alu imperatiei nostre 21.

Nota. Originale-le acestei diplome, seau privilegiu, nu mai esiste inca de multu, esiste inse in alte diplome, atâtu dela alti regi unguresci câtu si principi trni, prein cari acesta diploma se confirma, cu pucine varianti, ce nu atingu esenti'a lucrului.

Cu tote astea, fisculu regiu la a. 1770, a impumnatu-o, cu argumente dein form'a dein afora si dein unele spresiuni vrendu a demustrá neautenti'a ei. Argumentele suntu urmatoria:

a) Cà dîu'a si loculu lipsescu, candu si unde s'a datu acestu privilegiu; la care s'a respunsu, cà acelea si in alte diplome lipsescu.

b) Cà lipsescu marturie-le magnatiloru tierei in contr'a usului cunoscutu; inse si in alte diplome se dîcu a lipsí acestea.

c) Cà la inceputu se dîce, cumu cà toti sasii au mersu si au cadiutu la pietiore-le maiestatei sale se se planga, ceea ce nu pote fí adeveratu; s'a respunsu inse, cà spresiunea e asemenea cu cea dein alte documente, in cari toti sasii si fiacare (universi ac singuli Saxones) se chiama la dieta, de acea inse totu nu mergu acolo de catu numai deputatii.

d) Cà se dîcu a se fi plansu de una saracia forte mare, seau dein cuventu in cuventu: de lips'a unei forte mari saracie, pre candu se scie, cà eli chiaru pre atunci siau edificatu cele mai fromose cetati; la care s'a respunsu, cà saraci'a le a venitu dein despoliarea de libertatile, ce le avuse mai in a-ante.

e) Cà chiaru pre atunci fabricarea de documente false erá in moda, si anume cà unu Dominicanu, citatu fiendu la Rom'a pentru fabricarea mai multoru bule false, a fugitu in Ungari'a; si alte mai multe si menunte, cu cari nu ne potemu ocupá aici, ci inviàmu la cartea lui Schlözer, unde se infira si se refuteza pre largu.

Pre noi, cá romani, ne intereseza mai multu adeverirea, ce ne o dà acestu documentu vechiu, despre a caruia autentia stà buna una natiune intrega, cumu cà romanii pre atunci se aflau in Trni'a, si cà eli, la padurile si apele, ce se dau sasiloru, celu pucinu atât'a dereptu au avutu si prein urmare au, câtu si insii Sasii; forà de a mai disputá si mai in colo: cà ore nu romanii le avuse mai antaniu de sasi, cá si romanii dein Romani'a in a-ante de cavalerii teutonici dein privilegiulu regelui Bela dein a. 1247?

Er' cumu cà romanii avura proprietate totu pre acelu tienutu inca in a-ante de Andreanulu sasescu, adeverescu alte doua documente, mai vechia cu doi ani, dein a. 1222, cari se afla si la Schlözer in cartea citata, si in Diplomatariulu trnu pag. 17—21 sub numerii XVIII si XIX, unulu totu dela acel'asi Andreiu regele Ungariei, er' celu alaltu dela Honoriu pap'a Romei; in cari amendoua se amentesce terra Blacorum si terra Valachorum, chiaru cá si terra Siculorum: „Cum transierint per terram Siculorum, aut per terram Blacorum,“ in diplom'a Andreana, er' in cea papale totu asemenea: „Cum per Siculorum terram transierunt, aut Valachorum;“ va se dîca: Blacorum, cá si in altu locu totu acolo: usque ad terminos Blacorum.

Adaugemu in fine, cà noi amu tradusu terminulu Bisseni romanesce Birseni, intilegundu pre romanii dein tier'a Birsei, carea de atatea ori ocurre in documentele de pre atuncia sub numele de terra Borza seau Burza, Borsza, Bursza, Boze, Baze, etc. Inca chiaru si candu acesti Bisseni aru fi totu un'a cu natiunea Bessiloru dein Thraci'a si muntele Haemu, totu nu aru fi alta de câtu Birsenii nostri, cari, cá si Schiai dein Brasiovu, potu se fia venitu dein tier'a romaniloru dela muntele Hemu.

De almentrea inca alta urma de Biseni in Trni'a nu aflàmu, de unde ne si prepunemu, cà in acestu nume au este una mica erore ortografica, in locu de Birseni seau Borseni, seau una reminiscentia a scrietoriului, caruia erau cunoscuti Biseni dein Ungaria, cu cari ia identificatu.

De Bessii dein Ungari'a vedi Thurocz chronic. part. II, cap. 22; er' de Bissenii, cari au intratu in Ungari'a pre la Alb'a Bulgarica se predeze, totu acolo cap. 50, unde se identifica cu Bessii. Una data inse aflàmu pre Bissenii dein Ungari'a impreuna cu Seculii (dein Trni'a?) in ostile lui Geis'a II, inse nu cu mare lauda nece pentru unii nece pentru altii; vedi la Tharocz totu acolo cap. 65, unde intre altele scrie: Bisseni vero passimi, et Siculi vilissimi, omnes pariter fugerunt, sicut oves a lupis, qui more solito praeibant agmina Hungarorum.

Cu tote astea, opiniunea nostra nu o obtrudemu cá adeveru istoricu necontestabile, ci numai cá una opiniune si coniectura, de care nu ne va doré capulu, deca ceneva va poté se o contesteze.

(VI.)

FRAGMENTE INEDITE,

de ale lui P. Maioru.

(Continuare dein Nr. XVII.)

b) Fragmentulu II.

Caput V.

De formatione nominum femininorum a masculinis.

Ultimam vocalem **u** tam substantivorum, quam adjectivorum si mutes in **a'**, fit foemininum. ut

Domnu . . . Domn'a. Dominus, Domina.
Patronu . . . Patron'a. Patronus, Patrona.
T'ene'ru. . . T'ene'ra'. Adolescens, (Adolescentula).
Nepotu . . . Nepot'a. Nepos, Neptis.
Cumnatu . . Cumnat'a. Cognatus, cognata,
Socru . . . Socr'a. Socer, Socrus.
Asinu . . . . Asin'a.
Lupu . . . . Lup'a, lupus, lupa.
Ursu . . . . Urs'a — Ursus, ursa.
Porcu . . . . Porc'a, alias scrof'a, porcus, scrofa.
Avutu. . . . avut'a: dives.
Saracu . . . s'arac'a, pauper.
Eodem modu formari debent gentilia, ut
Romanu . . Roma'na'.
Unguru . . Ungur'a.
Nemțu . . . Nemț'a.
Turcu . . . Turc'a.
Tataru . . . Tatar'a.
Se'rbu . . . . Se'rb'a.
Rusu . . . . . Rus'a.
Italianu . . . Italian'a
Moldovanu. . Moldovan'a.

Nonnulli dicunt Ungaroe. Nemțoe, Turcoe, Tataroe, Serboe, Rusc'a.

*) Appelativa supremarum dignitatum fiunt foeminina mutando **u** in esa, ut Imperatu, Imper'atésa: Craiu, Cr'aiésa, Prințu, Princesa; Palatinu (bis), Palatinesa, prouti et preotu preotésa.

Appellativa, quae minores dignitates, aut illiberalia munia denotant, fiunt freminina, si finalem vocalem **u** antecedat consonans, mutando **u** in itia, ut Capitanu, capita'nitia, Fauru, fâuritia, lu'ce'tusu lu'ce'tusitia etc. † Si vero desinant in iu, mutando **u** in tia, ut negoti'atoriu, negoti'atoritia; V'acariu, v'ac'aritia; P'ecurariu, pe'cura'ritia; Purcariu, purca'ritia etc. † Sic etiam formantur ex porumbu, porumbitia columba Peunu, peunitia pavo.

Nonnulla foeminina sunt prorsus diversa a masculinis, ut Tata pater; mama mater; Tauru, taurus, vac'a vacca; calu, ép'a; Berbece, vervex, oue ovis; cocoșu gallus, gâina gallina; Câne canis; cațea, canis foem: Motocu cattus; mutia cattus foem.

Ex Gânsacu autem gânsca, anser; Ratioiu anas ratia, Pa'sa'roiu, pasere, passer. Reliqua usu discenda.

Caput VI.

De Ge(ne)ribus Nominum.

Genera duo sunt apud Valachos: masculinum et foemininum. Neutro carent sicut et itali, ac loco neutrius utuntur foeminino.

1) Nomina substantiva desinentia in **u** sunt generis masculini, ut focu, lemnu, tempu etc.

2) Similiter nomina propria virorum, et sexum virilem significantia, quae desinunt in **a** sunt generis masculini.

---

*) In margine; tioiu, teoiu.

3) Nomina substantiva desinentia in **a'**, sunt generis foeminini, ut cas'a, mas'a, (scar'a) port'a, tiar'a slug'a etc.

(Excipe nomina propria virorum, et sexum virilem significantia, ut cleopa, Luca, T.)

4) Nomina propria sexum foemineum significantia, quae desinunt in **a** sunt gen. foem.

5) Quae vero desinunt in **e**, partim sunt gen. masc. ut ariete, munte, genunche, burete, fole p'arete, iepure, frate, câne etc. partim foeminini generis, ut cale, vale, cârare, sare, pasere, unghie, lene, secure, pàne, oue, lege, miere, fiere etc. Haec usu discenda.

Adjectiva in **e** desinentia sunt generis tam masculini quam foeminini, ut mare, tare, dulce,

Caput VII.

De formatione (numeri) nominativi pluralis a singulari.

Quemadmodum apud Italos diversis modis formatur numerus pl. ita apud Valachos tanta est in hoc genere diversitas, ut vix certae regulae praescribi valeant. Samuel Klein et Georgius Sinkai in elementis linguae Daco-Romanae plures regulas catenus tradiderunt; plurimas Joannes Molnar; sed tandem et hic, et illi coacti sunt lectorem ad usum magistrum remittere. Mea opinio est, ut Lexicographi pro exteris, qui ex libris condiscere volunt Valachicam linguam, cuivis nomini substantivo subjungant num. pluralem. Eam ob rem auctor fui Basilio Colossi, ut in suo quadrilingui Dictionario, cuivis substantivo Valachico subjiciat num. pluralem; insimul suasi ut addat dictionibus Valachicis originationem. Ob has duas causas denuo intendebat suum Dictionarium describere. Unde anno N. Budam per hyemem venturus erat, ad exequendum suum intentum, et philyratim transponendum suum Dictionarium Regiae Typographiae imprimendum; sed dum (dum) ad iter se se accingebat, febri nervosa conceptus (dî: correptus), non sine magna rei literariae jactura immortuus est. Quid futurum sit cum illo Dictionario, divinare non possum, cum ab aliquot annis hinc asportatum, detineatur M. Varadini fine, uti referunt, locupletationis. Sed ad rem. Ego quot modis num. pl. formetur, additis exemplis, notabo *).

1) Adjectiva in **e** aut **u** desinentia mutant **u** aut e in **i**, ut bunu, buni; largu, largi; latu, lati; reu, re'i; tare, tari, mare, mari; dulce, dulci; limbutu, limbuti, linguax; mâniosu, mâniosi. Quae autem ante finalem **u**, habet **l**, hoc exteritur, ut mișelu, misei; vițelu, viței (porumbelu, porumbei); mielu, miei, ea observatione, quod desinentia in **lu**, apud Valachos antiquae Daciae non ferentes **l** molle, expungunt **l**.

2) Adjectiva foem. generis desinentia in **a'**, mutant **a'** in **e**, ut grós'a, gróse; mi'runt'a, ma'runte; minunat'a, minunate, invetiat'a, invetiate etc. Quae autem definunt in ea, ad prohibendum hiatum, recipiunt **l** ante finulem **e**, ut rea, non ree, sed rele, misea, misele, greu, grele; nuuca, nuuele.

Excipe desinentia in **ga**; illa enim mutant **a** in **i**, ut larg'a, largi; drag'a, dragi.

Caput VIII.

De formatione numeri Pluralis substantivorum.

1) Substantiva **) gen. masc. desinentia in **e**, aut u, mutant **e** aut **u** in **i**, ut.

Arboru —	arbori,		
Armure, —	armuri	Dracu —	draci.
Alunu —	aluni	Domnu —	domni
Anu —	ani.	Dumneḑeu —	dumneḑei.
Auusu —	auusi.	Dente —	denti.
Angeru —	angeri.	Ḑupanu v.	jupanu
Banu —	bani.	Ḑupani v.	jupani.
Baronu —	baroni.	Fluturu —	(
Boiaru —	boiari.	Fagu —	fagi.
Brusturu —	brusturi.	Fauru —	fauri.
Bou —	boi.	Frasinu —	frasini
(Calu —	cai)	Furu —	furi
Coconu —	coconi.	faguru —	faguri
Casu —	casi.	Fetu —	feti.
Cocosu —	cocosi. corbi.		
Çapu —	çapi.	(Cele alalte esemple, scri-	
Caferu —	caferi	sa cumu se vede dupa al-	
Crapu —	crapi.	fabetu, lipsescu.	

Substantiva, quae ante finalem **e** habent **l** hoc, in num. pl. amittunt. Nam, cum in pl. post **l** sequatur **i**, **l** deberet emolliri: quod Valachi antiquae Daciae non ferunt; apud Valachos autem Daciae Aurelianae, qui delectantur **l** molli, haud expungitur. Talia sunt

Cale —	ca'i (ca'li)	calu,	cai
Fole —	foi	—	—

*) Totu pasagiulu, incependu dela cuventulu Quemadmodum, e luatu din margine, unde s'a scrisu mai tardiu.

**) Deasupr'a e scrisu esemplulu: cuscri.

piele — piei — —
vale — v'ai — —

*) desinentia autem in **iu**, formantur abjiciendo **u**. Buboiu, buboi, b u b o n e s; consiliariu, consiliari; f'ac'atoriu, f'ac'atori; ascult'atoriu, ascult'atori; murariu, murari, m o l i t o r; șelariu, șelari; judec'atoriu, judec'atori; c'al'atoriu, ca'la'tori; ma'nca'toriu, ma'nca'tori, v o r a x; beutoriu, beutori, b i b a x; inselatoriu, inselatori, d e c e p t o r, amagitoriu, ama'gitori, i m p o s t o r; ochiu, ochi; unchiu, unchi; fiiu – fii; puiu — pui, focariu

Substantiva in r i u desinentia, quae personam aliquo officio, vel servitio funguntem (significant) denotant, pluralem formant, abjecta diphthongo i u, sive, quod idem est, mutando i u in i, ut auditoriu, a u d i t o r, auditori consiliariu, c o n s i l i a r i u s, consiliari; Vicariu, v i c a r i u s, Vicari; bouariu, p a s t o r b o u m, bouari; pe'curariu, (opilio) p a s t o r o v i u m, pe'curari; pescariu, p i s c a t o r, pescari, purcariu, p a s t o r p o r c o r u m, purcari; va'cariu, p a s t o r v a c c a r u m, va'cari; vițelariu, p a s t o r v i t u l o r u m, vițelari: mielariu, p a s t o r a g n o r u m, mielari; ga'inariu, c u r a m g e r e n s g a l l i n a r u m, gainari; oua'tariu, c u r a m g e r e n s o v o r u m, oua'tari, etc. Ratio est, quia haec natura sua terminari debent, in r u, non in r i u, et reapse plurimi, ac praecipue Aureliani communiter in r u terminant, ut (consiliaru etc.) pa'curaru etc. Proinde normam sequuntur substantivorum, quae formant pluralem mutando **u** in **i**. De quibus egimus §. 1.

(Adjectiva) Substantiva personam agentem significantia, quae desinunt in r i u, similiter formant pluralem mutando in i u in **i**, ut adunâtoriu, culegatoriu, c o l l e c t o r, adunâtori, culegâtori; fâcîtoriu, f a c t o r, fâcîtori; judecâtoriu, j u d i c a t o r, judecâtori; pețitoriu, p e t i t o r, p r o c u s, petitori. Ratio eadem est, quae supra. Significatio, uti vides, horum substantivorum, est eadem, quae substantivis agentis personae docta lingua latina in o r desinentibus. (Terminatio) derivatio vero similis terminationi adjectivorum ex substantivis in o r agentis personae provenientium, ut m o n i t o r, ex quo fit adjectivum m o n i t o r i u s.

NB. In locu de 2) despre feminine, se afla numai la margine urmatoria-le: —

buba, bube, cobe, dobe, tobe, bobe
iada', i e d e; lobode; hode; fete et feti; brosce bote, péta' pete; féta' fete; pita' pite; (ciuta) corde; mósa', móse; si diphthongus in vocalem mutanda veniat. mura mure.

Quae et in **u** et in **a'**, dicunt., **n** mutant **a'** in **i** péra' pere, pe'ru peri.

zama, za'muri. balta' ba'lti
frunḑa' frunḑi.

foem. desinentia in bá ce c a', d a', g a', r a', s e, șa', șca', ne, le mutant a', aut **e** in num. **pl.** in **i**, ut no'luca no'luci, nuca' nuci; lunca', lunci; (pusca'), pusci; vaca' vaci curca', curci, furca furci, buca, buci, barca' ba'rci, ma'neca ma'neci, claca', cla'ci. Lance, la'nci; cruce, cruci; (luce, luci); pace, pa'ci. L i n b a', l i n b i. Lada', la'di; buda', buḑi; coda', codi v. code; svéda', svedi; cada' ca'di ruda', rudi (corda, cordi). Verga, vergi; fraga' fragi. Ruga, rugi, strungi; porta', porti. Bute, buti; carte, ca'rti, cetate, ceta'ti, parte, pa'rti. lapte, lapti; frunte, frunti. Ușe, usi, gușa', gusi; lésa', lesi; fașa', fa'si. Gura', guri; nuora, nurori ad discernendum a nuori, scara', sca'ri, gindura', ginduri; gaura', gauri; cetera. (Pusca, pusci). Pa'ne, pa'ni, lindina', lindini.

Cale ca'i; vale, va'i; fóle, foi; piele, piei;
lacri'ma', lacra'mi vam'a, va'mi, sama' sa'mi
viuatia', viuati; arama', ara'mi; ca'ta'ra'ma', ca'ta'ra'mi; burueña', burueni; ierba', ierbi; palma', pa'lmi; me'hrama', me'hra'mi; cremene, cremeni; albina', albini; inima', inimi
cadere — caderi inf. tempor.

(Finea va urmâ.)

*) S'a luatu dein margine.

(IV.)

FASTI-I ROMANI.

(Continuare dein Nr. trecuti.)

A. u. c.		A. a. Chr.
670.	Cn. Papiriu Carbo II.	
	L. Corneliu Cinna IV.	84
671.	L. Corneliu Scipio Asiaticu	
	C. Juniu Norbanu	83
672.	C. Mariu c. f.	
	Cn. Papiriu Carbo III.	82
673.	M. Tulliu Decula	
	Cn. Corneliu Dolabella	81
674.	L. Corneliu Sulla II.	
	Q. Caeciliu Metellu Piu . . .	80
675.	P. Serviliu Vatia Isauricu	
	App. Claudiu Pulcher	79
676.	M. Aemiliu Lepidu	

A. u. c.		A. a. Chr.
	Q. Lutatiu Catulu	78
677.	D. Iuniu Brutu	
	Mam. Aemiliu Lepidu Livianu	77
678.	Cn. Octaviu M. f.	
	C. Scriboniu Curio.	76
679.	L. Octaviu Cn. f.	
	C. Aureliu Cotta	75
680.	L. Liciniu L. f. Lucullu	
	M. Aureliu Cotta	74
681.	M. Terentiu Varro Lucullu	
	C. Cassiu Varu	73
682.	L. Gelliu Poplicola	
	Cn. Corneliu Lentulu Clodianu	72
683.	Cn. Aufidiu Oreste	
	P. Corneliu Lentulu	71
684.	M. Liciniu Crassu	
	Cn. Pompeiu Magnu	70
685.	Q. Hortensiu	
	Q. Caeciliu Metellu Creticu	69
686.	L. Caeciliu Metellu	
	Q. Marciu Rex	68
687.	C. Calpurniu Piso	
	M'. Aciliu Glabrio	67
688.	M'. Aemiliu Lepidu	
	L. Volcatiu Tullu	66
689.	L Aureliu Cotta	
	L. Manliu Torquatu	65
690.	L. Iuliu Caesar	
	C. Marciu Figulu	64
691.	M. Tulliu Cicero	
	C. Antoniu Hybrida	63
692.	D. Iuniu Silanu	
	L. Liciniu Muraena	62
693.	M. Pupiu Piso Calpurnianu	
	M. Valeriu Messalla Niger	61
694.	L. Afraniu	
	Q. Caeciliu Metellu Celer	60
695.	C. Iuliu Caesar	
	M. Calpurniu Bibulu	59
696.	L. Calpurniu Piso Caesoninu	
	A. Gabiniu	58
697.	P. Corneliu Lentulu Spinther	
	Q. Caeciliu Metellu Nepos	57
698.	Cn. Corneliu Lentulu Marcellinu	
	L. Marciu Philippu	56
699.	Cn. Pompeiu Magnu II.	
	M. Liciniu Crassu II.	55
700.	L. Domitiu Ahenobarbu	

A. u. c.		A. a. Chr.
	App. Claudiu Pulcher	54
701.	Cn. Domitiu Calvinu	
	M. Valeriu Messalla	53
702.	Q. Caeciliu Metellu Piu Scipio	
	Cn. Pompeiu Magnu III.	52
703.	Ser. Sulpiciu Rufu	
	M. Claudiu M. f. Marcellu	51
704.	L. Aemiliu Paullu	
	C. Claudiu C. f. Marcellu	50
705.	C. Claudiu M. f. Marcellu	
	L. Corneliu Lentulu	49
706.	C. Iuliu Caesar II.	
	P. Serviliu Vatia Isauricu	48
707.	C. Iuliu Caesar Dictator	
	M. Antoniu Lepidu Mag. equitum	47
708.	C. Iuliu Caesar III.	
	M. Aemiliu Lepidu	46
709.	C. Iuliu Caesar IV, forà collega,	
	M. Lepidu Mag. equitum	45
710.	C. Iuliu Caesar V.	
	M. Antoniu	44
711.	C. Vibiu Pansa	
	A. Hirtiu	43
712.	L. Munatiu Plancu	
	M. Aemiliu Lepidu II.	42
713.	L. Antoniu	
	P. Serviliu Vatia Isauricu II.	41

(Vá urmá.)

(XXII.)

LIBERTATEA CUSCIENTIEI IN TRANSILVANI'A.

(Urmare dein Nr. XVI.)

1610 Martiu 25, adunare gen. in Bistritia.

Art. 6. Observanduse cà unii facu innoiri in relegiune, urmeza judaismulu, sî multi graescu blasfemie cumplite, acesti-a se fia evocati pre diet'a urmatoria, sî de nu se voru intorce, se se pedepsesca dupa lege. Era popii, ce au graitu blasfemia, sî pana atunci se fia inchisi.

Art. 7. Venindu in a ante sî plângeri de acele, cà unii patroni (-domni, proprietari de iobagi) catolici in contr'a volientiei poporului au intrudusu in mosîele loru popi catolici sî au luatu templele celoru de alta relegiune, se decide, cá acesti popi catolici in data se fia departati, templele sî proventele ocupate fora cale se se restitue. Deca ce-ne-va s'ar' contrariá acestei decisiuni, comitele comitatului se merga pre bunulu dinsului sî se scotia proventulu sutrasu cu nedereptulu. Ma popiloru catolici nu le este liertatu a resiedé nece in Teiusiu, nece in Alb'a Iulia, nece intru altu locu, neca-iri de ora-ce este adeveritu, cà sî eli au partecipatu la techn'a

faurita in contr'a principelui. Templele catolice se fia trase diosu, a nume cea dela Telegd, carea fiendu edificata deintru una templa derimata acumu erasi se fia carata la loculu ei de mai in a-ante. Preste acest'a neme se nu costringa pre supusii sei la catolisare; intru aceea fia-cene este liberu a-si alege dupa placu. — Preutii catolici nu voru avé episcopu, sî este liertatu fia-cui a tiené popa catolicu la cas'a sa, inse Iesuitu neca-iri nu. Domn'a Stefanu Csáki inca se alunge in data pre Iesuitulu, ce se afla la dins'a. Preste totu in obiectulu relegiunei se se tiena articlulu Mediasianu dela 1588, prein care s'a fostu statoritu: „Cá ordulu Iesuitiloru s. a. (vedi mai susu p. 302).

Art. 8. Pentru cá totusi se se impace atâtu cuscienti'a Domnitoriului, câtu sî a celoru alalti patrioti de relegiunea papista, va fí liertatu sî M. Sale sî celoru alalti papisti a tiené la casa-si câte unu monachu piu, care-lu va platí dein pung'a sa. Dara nece de cumu nu este liertatu mai multi de unulu, seau Iesuítu; la dein contra citandu-se de directoriulu (fiscalu) se va pedepsí amesuratu legiloru.

Art. 9. Deca Iesuitulu proscrisu in modulu aratatu la chiamarea ore-cui ar' cutezá se venia in tiera, ori-ce-ne se-lu pota persecá sî despoliá de averi. Era deca aru volî se intruduca ore-ce ordu strainu, totu asiá se trateze sî cu acel'a. — Era cari bunure contra veteres libertates et constitutiones s'au conferitu Iesuitiloru, acele Domnitoriulu se le reocupe pentru fiscu, nece se le pota instrainá mai multu. Deca ce-ne-va a cumparatu dela Iesuiti bunure de aceste, se-si pierdia investitur'a, sî bunulu se se ocupe pentru fiscu.

1610 Decembre 17, adunare gen. in Sabiniu.

Art. 4. Preutii de relegiunea Domnitoriului, — ori va fí dinsulu de facia, ori ba, — potu predicá liberu in baserec'a (luterana dein Sabiniu, unde principele Bathori mutà resiedenti'a sa. Vedi Art. 2. alu acestei diete). Sî sasii potu pleni ceremoniele sale intru asiá modu sî ora, — pre cumu se face in Casiovi'a, — in câtu nece predicatorii magiari se nu se lipsesca de or'a prefipta loru.

1612 Maiu 15, adunare gen. in Alb'a.

Art. 5. (Cuprende numele aloru mai multu de 40 proscrisi, intre cari „Reverendulu Stefanu Csiki, episcopulu Samandriei, sî Mati'a Koppányi diaconulu dela Alb'a suntu celi de antâniu).

Art. 14. Dupa ce in adunarea dela Clusiu dein a. 1608 s'a statoritu, cá confesiunea elvetica, ce este despre cunoscerea santei Treime, se se primesca in Clusiu sî popii se o predice a colo; ma inca principele insu-si a datu spre scopulu acest'a una basereca in Cetatea-vechia (Ovár), in carea donatarii se au sî asiediatu fora nece una contradîcere: asiadara acesta donatiune sî privilegiu se intaresce sî dein partea statureloru.

1612 Novembre 20, adunare gen. in Sabiniu.

Art 7. In diet'a tienuta anu la Clusiu*) M. Sa miscatu de anumite cause luase cele trei quarte de panà ací ale popiloru sasesci, in doi ani urmatori dupa aceea lasandu-le numai câte una quarta. Dupa ce acumu, dîsii popi sasesci impreuna cu tote comunitàtile loru s'au reasiediatu in privilegia-le vechia ale loru, sî staturele incuvenientieza acest'a sî-i confirma in posesiunea celoru 3 quarte, pre cumu confirma sî pre tota universitatea intru libertàtile ei cele vechie. Er' un'a quart'a aceea, carea sî pana ací s'a luatu pentru fiscu — fora de platirea ore-carei arende, — se se culegea sî de ací in colo pentru M. Sa.

Potemu dîce, cu domní'a lui Gavr. Báthori se inchiaia alu doilea periodu alu istoriei despre statulu relegiuniloru in Tranni'a dela urdîrea reformatiunei in coce. 1571—1612.

Pre lunga tote scaimbàrile ce s'au facutu in decursulu periodului trecutu, s'au mai aratatu innoitori destuli; inse mesurele aspre ale regimului au stinsu tote incercàrile loru, remanendu singuri judaisantii intru vegetare secreta, — cè despre acesti-a e mai cuvenitu a vorbí la periodulu urmatoriu.

Relegiunile noue dupa ore-care lupta intre se-ne sî cu catolicii cu finea acestui periodu ajungu la domnía deplena sî secura.

E curiosu, cà sî in periodulu acest'a se totu legiuesce libertatea cuscientiei sî apoi in fapta omenii-su restrinsii cá sî in — Tirolu. Sasii luterani nu suferiáu intre sene calvini sî cu atâtu mai pucinu unitari. Candu principele G. Báthori, carele trecuse la calvinismu, si-a mutatu resiedenti'a in Sabiniu, a cautatu se statoresca prein lege lasarea predicatoriului seu in baseric'a luterana.

Asémene purcedeau sî alalte doue confesiuni domnitorie. Clusiani — sasi, magiari sî poloni — toti eráu unitari sî nu suferiáu intre se-ne predicatori calvini. In urma G. Báthori dede calviniloru sei baseric'a dein cetatea-vechia a Clusiului, sî diet'a dela 1612 incuvenientià acesta despunere a principelui. —

Catolicii sfermati in periodulu trecutu, totu mai incercara de repetîte ori a castigá terenu. Inse in desiertu, cà reformatii eráu prepotenti sî veghiáu cu ochi neadormiti, cá nu cumu-va catolicii — partid'a casei absburgice — se se sporesca in tiera. Deci incordàrile lui Sig. Báthori sî ale lui Georgiu Basta de a intruduce catolicismulu sî pre Iesuiti remasera de totu desierte, seau avura numai pucinu succesu sî acel'a efemeru.

Asiá vedemu una fluctuatiune: religiunea catolica sî ministrii ei acusi este de totu intredîsa, acusi era suferita in câtu-vá; pre cumu adeca partid'a germana, lips'a de ajutoriulu imperatului seau fric'a de infioratoriulu Basta erá mai mare seau mai mica.

---

*) Colectiunea are Articlii dietei dela Clusiu 1611 Oct. 10, dara intru acesti-a nu se face nece una amentire de quart'a popiloru sasesci.

Adunarea dela Clusiu tienuta la 1581 diet'a se involiesce, cá in Clusiu, Munasturu sî Alb'a Iulia se fia Iesuiti, — era in 1588 Iesuitii se proscriu de totu, asemene sî alalte ordure calugaresci, ma deprenderea relegiunei catolice se sugrumà mai de totu, cà singuru Domnitoriului sî domniloru se concese a tiené pre la casele loru câte unu popa piu. Art. 6 dela Alb'a 1591 dîce: catolicii se nu pota avé baserec'a sî scola neca-iri, nece chiaru in bunurele M. Sale. Adeveratu, diet'a dela 1595 mai face ore-care liusiorare, „pentru placerea principelui" abrogà Articlii dela Mediasiu, in câtu prejudeca religiunei catolice, concese sî Iesuitiloru a se asiediá in Clusiu sî Alb'a; dara nu multu trecù sî era au fostu opriti.

Nece cumplitulu Basta nu o-a potutu duce mai departe cu restatorirea catolicismului, de câtu Sigismundu; de sî mesurele luate spre sterpirea reformatiunei au fostu demne de ori-ce persecutoriu dein tempurele prime ale crestinetatei. Cà Basta sî ali dinsului legáu pre ministrii reformati de grândi sî-i afumáu cu càrti de ale loru, ma pre unii-i ardeáu, era pre altii-i ucideáu tragundu-le diosu pelea. *) Cè prein tote barbaríele sale nu a castigatu, de câtu ura a supr'a favoritiloru sei.

Loviturele cele dein urma s'au datu religiunei catolice la 1607 sî in adunarea dela Bistritia a. 1610, in carea dein urma se decretà derimarea baserecelor u catolice, suferinduse de ací in colo numai cultulu privatu.

Asiá libertate aveá un'a dein cele 4 religiuni recepte! —

Orientalii remasera sî in periodulu acest'a totu in statulu aratatu la finea periodului precedente.

Maiestríele spre a-li seduce la calvinismu se voru fi continuatu sî acumu, celu pucinu la 1577 in adunarea dela 21 Aprile se amentescu „romanii, ce au parasitu religiunea greca," sî acestoru romani se dà volia a-si alege superintendente nou. Impregiurárea, cà pentru romanii calviniti se tieneá sî acumu superintendente destinsu de alu magiariloru, demustra nevolienti'a calviniloru de a desface dein sinulu basericei orientali câtu s'ar' poté mai multi romani, sî câtu s'ar' poté mai pre nesemtîte.

Art. 3 dela Turd'a, 1579, inca vorbesce de alegerea episcopului romanu, inse pre cumu ni-lu presenta colectiunea, asiá, câtu nu se pote precepe: de ce feliu de „episcopu romanu" vorbesce? ore de episcopu romanu-orientalu, ori de episcopu romanu-calvinu?

Mai de insemnatu pentru baserec'a orientale este Art. 29 adusu la Alb'a in 1600, prein care „la poft'a M. Sale — a lui Michailu Eroulu principele Tranniei — popii romanesci pre totu loculu se scutescu de sierbitutea ce presteza poporulu."

Inse abiá trecura 3 lune, sî staturele Tranniei — dupa invingerea dela Miraslàu — in adunarea dela Létzfalva er' adusera legi restrictive pentru baserec'a orientale. „Nece unu popa romanescu se nu pota veni in Tranni'a dein cele doue Tiere romane, — era calugarii romanesci se fia proscrisi dein tota tier'a"

*) Autobiographia Ioh. Kemény. — Wolf. Bethlen, l. X.

NOTITIE DIVERSE.

— Continuare dein nr. trecut. — A dou'a scrisoria, a dlui Desjardins, e adresata catra dn. Longpérier pre atunci presiedente-le anuale alu Academiei, in carea referesce despre una calatoría cercetatoria geografica si archeologica, facuta in parte impreuna cu d. Lejean, pre partea de catrà Bulgari'a, intre Vidinu si Galatiu. Cá la 140 de mile francesci fura studiate pre rip'a derepta a' Dunarei dein puntu de vedere de anticitati. Cá vreo 10 inscriptiuni fura luate in forme, dein cari doue suntu de una importantia capitale; una carta de tote urmele anticitatei romane si bizantine fù luata; una diecime de planure de cetati vechie, de castrametatiuni romane si de fortaretie dein secl. VI, fù desemnata; in urma vreo câte-va desemne de monumente fura adausa la aceste speditiune.

Autoriulu acelei scrisori se ocupà mai alesu cu identificatiunea, localitatilor moderne, cu statiunile celoru doua itineraria (romane), a locureloru de residentia a' legiuniloru aratate in Notitia (imperii), si a fortaretieloru militaria memorate la Procopiu de aedificiis. —

Tote aceste resultate dein calatoria, impreuna cu cercetarea Dobrucei, suntu consemnate in scrisori'a a' treia, ce noi o vomu impartasî in Estractu in unulu dein numerii urmatori.

— Dupa sciri dein Bucuresci, adunarea anuale a' Societatei academice, dein lips'a maioritatei, lipsindu inca 12 dein 21 membri, nu a potutu incepe siedentie-le plenarie panà in 17/29 Aug. Er' conferentie-le particulari s'au inceputu in 16/28 Aug. si s'au continuatu in diu'a urmatoria (Conferenti'a I. si II). In cesta dein urma s'au impartîtu intre membri cele 3 elaborate gramaticali incursa dupa program'a concursului dein anulu trecutu pentru una gramatica romanesca, pentru cá se reporteze in sectiunea filologica si de acì in siedenti'a plenaria. Impartîrea se fece, dupa Federatiune, asia. Elaboratulu —

I. cu devis'a: Si consuetudo vicerit, vetus lex sermonis abolebitur, (Quintilianu I, 5, 29), se strapuse dnului Masimu; Alu —

II. cu devis'a: Romanicam ad purificandam et amplificandam linguam studium, latinaque italica literatura necessarium esse videtur; dlui Eliadu; er' alu —

III. forà devisa, dlui Romanu. Devis'a latina la elaboratulu II, o dàmu esactu dupa Federatiune, fiendu cà nu avemu una copia mai corecta, er' asiá precumu o impartasîmu e prea barbara.

— Asociatiunea trna inca-si tienù adunarea generale anuale in 13—15 Aug. vech. a. c. in Guerl'a; in anulu venitoriu se va tiené in Sioncut'a-mare.

Nr. XIX. va aparé in 20. Oct. a. c.

Editoriu: T. CIPARIU. Imprimeri'a SAM. FILTSCH in Sabiniu.